

DOI:10.35774/app2023.02.057
УДК 342.9

Євгенія Дуліба,

докторка юридичних наук, доцент,
професорка кафедри конституційного права
і галузевих дисциплін Навчально-наукового
інституту права Національного
університету водного господарства та
природокористування, м. Рівне, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2651-4977>

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З введенням воєнного стану, оголошенням проведення загальної мобілізації на території України, збільшенням чисельності військовослужбовців виникло чимало правових питань щодо мобілізації, військового обліку, проходження військово-лікарської комісії, проходження служби, отримання відпусток, звільнення, що призвело до звернень військовослужбовців до центрів надання безоплатної правової допомоги та необхідності забезпечення доступу до якісної та кваліфікованої правової допомоги для військовослужбовців.

Розглянуто особливості надання безоплатної правової допомоги для військовослужбовців в умовах воєнного стану. Зазначено, що всі військовослужбовці та члени їхніх сімей мають право отримати безоплатну первинну правову допомогу. Безоплатну вторинну правову допомогу можуть отримати військовослужбовці, які є ветеранами війни, а також члени їхніх сімей, зокрема: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни.

Виокремлено правові послуги, які можуть отримати військовослужбовці, а також основні питання, з якими військовослужбовці звертаються до суб'єктів надання безоплатної правової допомоги: питання контрактної служби, мобілізації; медичні питання, питання матеріально-соціального забезпечення; питання виплат, пільг та компенсацій; питання щодо статусу учасника бойових дій; питання забезпечення земельними ділянками; житлові питання, трудові питання, пенсійні питання.

Зроблено висновок, що сьогодні одним з основних обов'язків держави є забезпечення реалізації права на отримання правової допомоги військовослужбовцями. Пріоритетним завданням для України є не лише формування дієвої політики у цій сфері, а й її впровадження.

Ключові слова: військовослужбовці, правова допомога, безоплатна первинна правова допомога, безоплатна вторинна правова допомога.

Duliba Ye. V.

Peculiarities of providing free legal aid for military personnel under martial law

With the introduction of martial law, the announcement of general mobilisation on the territory of Ukraine, and an increase in the number of military personnel, a lot of legal issues have arisen regarding mobilisation, military registration, passing the military medical commission, service, leave, and dismissal, which has led to servicemen applying to free legal aid centres and the need to ensure access to quality and qualified legal aid for servicemen.

The article examines the peculiarities of providing free legal aid to servicemen under martial law. It is noted that all military personnel and members of their families have the right to receive free primary legal aid. Secondary legal aid can be provided to servicemen who are war veterans and their family members, including combatants, persons with disabilities caused by war, and war veterans.

The author highlights the legal services available to servicemen and women, as well as the main issues with which servicemen apply to the subjects of free legal aid: issues of contract service, mobilisation; medical issues, issues of material and social security; issues of payments, benefits and compensation; issues related to the status of combatants; issues of land allocation; housing issues, labour issues, pension issues.

The author concludes that today one of the main responsibilities of the State is to ensure the exercise of the right to legal aid by military personnel. Not only the development of an effective policy in this area, but also its implementation remains a priority for Ukraine.

Keywords: military personnel, legal aid, free primary legal aid, free secondary legal aid.

Постановка проблеми. Важливу роль у забезпеченні реалізації, захисту та охорони прав і свобод людини й громадянина в Україні відведено праву особи на професійну правничу допомогу. З введенням воєнного стану [1], оголошенням проведення загальної мобілізації на території України військовозобов'язані та резервісти, що були призвані для забезпечення оборони держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних сил та інших військових формувань [2], а також військовослужбовці зіштовхнулися з необхідністю отримання відповідей на правові питання щодо мобілізації, військового обліку, проходження військово-лікарської комісії, проходження служби, отримання відпусток, звільнення. Збільшення чисельності військовослужбовців в Україні (з 261 тисяч осіб до мільйону осіб) [3], звернення значної кількості з них до центрів надання безоплатної правової допомоги призвели до збільшення навантажень на організації та установи, які надають правову допомогу і необхідності забезпечення реалізації права на правову допомогу на належному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення реалізації прав і свобод військовослужбовців розглядалися вченими у різний час. Так, зокрема, правам військовослужбовців присвячено дослідження, зокрема дослідження Л. П. Медвідь «Права, свободи та обов'язки військовослужбовців в Україні: конституційно-правові аспекти» (2016 р.) [4], Б. М. Шамрая «Гарантії прав та свобод військовослужбовців в Україні (конституційно-правовий аспект)» [5], В. П. Коваля «Адміністративно-правовий статус військовослужбовців в Україні в умовах правового режиму воєнного стану» (2021 р.) [6]. Однак введений воєнний стан та численні зміни до чинного законодавства України призвели до необхідності розгляду особливостей надання безоплатної правової допомоги для військовослужбовців в умовах воєнного стану.

Мета статті – відобразити особливості надання безоплатної правової допомоги для військовослужбовців в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Громадяни України на військовій службі та службі у військовому резерві становлять найбільш цінний оборонний капітал держави [7], а тому перебувають під захистом держави і мають усю повноту прав і свобод, закріплених Конституцією України. Одним із таких прав є право на правову допомогу.

Право на правову допомогу є одним із невід'ємних прав людини, тим конституційним правом людини на отримання гарантованого державою кваліфікованого правового сприяння, у т. ч. безоплатного, в реалізації нею як учасником правового процесу свого юридичного статусу [8, с. 13]. Військовозобов'язані та резервісти, які призвані на військову службу, під час мобілізації набувають нового юридичного статусу – військовослужбовці. Такий статус військовослужбовця, крім загальногромадянських прав, свобод та обов'язків як фізичної особи, передбачає наявність додаткових військово-службових прав та обов'язків, що визначаються їх службовим становищем [9, с. 7]. Держава гарантує військовослужбовцям та членам їхніх сімей соціальний і правовий захист [10], визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їхніх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі [11].

Для отримання безоплатної первинної правової допомоги військовослужбовці можуть звернутися до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб приватного права, спеціалізованих установ та центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Так, зокрема, станом на початок війни в Україні функціонувало 436 бюро правової допомоги у віддалених районах та 84 бюро у приміщеннях місцевих центрів [12].

Звичайно, багато інформації щодо питань військовослужбовців сьогодні можна знайти у мережі Інтернет, у різних соціальних мережах, однак часто така інформація містить лише загальний характер, поширюється без аналізу чинних законодавчих норм чи без врахування їх поточних змін. Крім цього, така інформація може містити помилкову чи некоректну відповідь на питання. Це пов'язано з тим, що законодавство під час війни динамічне. Наприклад, лише Верховна Рада України у період з 24 лютого до 01 січня 2023 р. прийняла більше ніж 730 документів [13], Кабінет Міністрів України – 2315 документів [14]. Ця ситуація ускладнює відстеження його постійних змін не лише пересічними громадянами, а й юристами чи адвокатами, адже неможливо охопити всі сфери законодавства та практики. Для підтвердження цього твердження варто навести приклад створення Центру координації волонтерської допомоги військовослужбовцям при Національній асоціації адвокатів України, основним завданням якого є інформаційна, методична та інша підтримка адвокатів, які надаватимуть правничу допомогу військовослужбовцям Pro Воно в рам-

ках волонтерського руху шляхом організації семінарів, круглих столів, конференцій, лекцій з актуальних питань правничої допомоги військовослужбовцям [15].

Таким чином, з початку війни забезпечення реалізації права на отримання правової допомоги набуло зовсім іншого вияву і в такому аспекті забезпечення доступу до якісної та кваліфікованої правової допомоги для військовослужбовців зокрема, так і для громадян стає пріоритетом для держави.

Відповідно до Закону України від 02.06.2011 № 3460-VI «Про безоплатну правову допомогу» право на безоплатну правову допомогу «є гарантована Конституцією України можливість для громадян України, іноземця, особи без громадянства...отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених законом» [16].

Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI «Про безоплатну правову допомогу» розрізняє два види такої допомоги: безоплатну первинну правову допомогу та безоплатну вторинну правову допомогу. Якщо право на безоплатну первинну правову допомогу мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України (стаття 8), то правом на безоплатну вторинну правову допомогу наділена лише певна категорія осіб (стаття 14). Правом отримання безоплатної вторинної правової допомоги наділені лише ті військовослужбовці, що є ветеранами війни [16]. Відповідно до Закону України від 22.10.1993 № 3551-XII «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. При цьому до ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни [17].

Звернувшись до центрів надання безоплатної правової допомоги, військовослужбовці можуть отримати такі правові послуги: отримання правової інформації, отримання консультацій чи роз'яснень з правових питань, складення заяв, скарг та інших документів правового характеру чи процесуального характеру; отримання консультацій, роз'яснень та підготовка проектів договорів користування земельними ділянками (оренда, суборенда, земельний сервітут, емфітевзис, суперфіцій) для сільського населення – власників земельних ділянок; отримання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації; захист, представництво інтересів в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами [16].

Законом України від 24.03.2022 № 2153-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з внесенням змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і розширено категорії осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу. Зокрема, відповідно до п. 9 статті 14 поряд з ветеранами війни право на безоплатну вторинну правову допомогу встановлено і для членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) захисників і захисниць [18].

Аналіз даних діяльності центрів безоплатної правової допомоги та окремих громадських організацій, що надають правові консультації, практики адвокатів надав можливість виділити найбільш поширені питання звернень військовослужбовців за отриманням правової консультації: 1) питання контрактної служби (підписання контракту, звільнення, виплати, відпустки, переведення, відповідальність); 2) питання щодо мобілізації; 3) медичні питання (військово-лікарська комісія, медико-соціальна експертна комісія, лікарські засоби), 4) питання матеріально-соціального забезпечення; 5) питання виплат, пільг та компенсацій; 6) питання стосовно статусу учасника бойових дій; 7) питання забезпечення земельними ділянками; 8) житлові питання (квартирний облік, державні програми, ремонт); 9) трудові питання (невиплати заробітної плати, незаконне звільнення з основного місця роботи, питання по службі зайнятості, виплати по безробіттю та працевлаштуванню); 10) пенсійні питання. Звичайно, є місце і іншим питанням, зокрема щодо розірвання шлюбу, стягнення аліментів, отримання спадщини.

Варто звернути увагу і на статистику звернень до центрів надання безоплатної допомоги. Зокрема, у 2019 р. до центрів безоплатної правової допомоги звернулося 6783 ветерани війни, у 2020 р. – 10125, 2021 р. – 9009 [12]. Лише за півроку війни у 2022 р. до місцевих центрів з надання правової допомоги надійшло понад 2,1 тис. звернень військовослужбовців та членів їх сімей про надання первинної правової допомоги з питань державної допомоги, виплат, компенсацій, оскаржень рішень, дій та бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, з питань проходження військової служби, військового обліку, мобілізації та бронювання. Зареєстровано понад 1,5 тисяч наказів про надання безоплатної вторинної правової допомоги ветеранам війни та членів сімей загиблих захисників та захисниць України. Найчастіше така допомога необхідна була в оскарженні рішень, дій та бездіяльності органів дер-

жавної влади та органів місцевого самоврядування, отримання державної допомоги, виплат, компенсацій, укладання та розірвання шлюбу [19].

Сьогодні система безоплатної правової допомоги забезпечує створення сприятливих умов для надання правової допомоги всім особам, які проживають у віддалених від бюро правової допомоги населених пунктах або мають інші перепони у доступі до правової допомоги. Зокрема, отримати консультації або роз'яснення з правових питань всі військовослужбовці можуть як у консультаційних пунктах, так і за допомогою дистанційних сервісів.

Звичайно, більшість звернень від військовослужбовців центри надання безоплатної правової допомоги отримують за допомогою дистанційних сервісів. Це пов'язано з тим, що військовослужбовці, що виконують військовий обов'язок, не мають можливості покинути свої позиції і звернутися до консультативних пунктів, це можуть зробити лише ті військовослужбовці, які перебувають у відпустці чи на лікуванні. Незважаючи на те, що суб'єкти надання правової допомоги стараються якомога швидко надати відповіді на всі правові питання, однак трапляються випадки, коли для вирішення правового питання необхідно більше часу, наприклад для підготовки позову. Сьогодні чинне законодавство України передбачає оформлення представництва за довіреності, що нотаріально посвідчене на іншу особу, що дає можливість у консультативних центрах надалі з уповноваженою особою на представництво інтересів військовослужбовця вирішувати всі питання, що виникають під час вирішення проблеми військовослужбовця.

До дистанційних сервісів належать:

1) безкоштовний телефонний номер системи надання безоплатної правової допомоги – 0 800 213 103;

2) кабінет клієнта на сайті системи надання безоплатно правової допомоги – <https://cabinet.legalaid.gov.ua>. Використовуючи цей кабінет можна надіслати онлайн-запит на консультацію чи роз'яснення з правових питань, а також фото документів та отримати відповідь на такі запити;

3) мобільний застосунок «Безоплатна правова допомога» [12];

4) довідково-інформаційна платформа правових консультацій «WikiLegalAid», що створена з метою підвищення правової свідомості та освіченості населення, де можна знайти необхідну інформацію з актуальних проблем, посилання на чинне законодавство, а також зразки документів правового характеру та посилання на судові рішення Так, зокрема, на цій платформі є створені вкладки «Законодавство у сфері військового обов'язку та військової служби», «Ветерани війни та учасники АТО», «Військовослужбовці», «Військовополонені / Безвісно відсутні» [20]. Крім того, у меседжерах Телеграм і Вайбер або у месенджері Фейсбук-сторінки системи надання безоплатної правової допомоги можна переглянути правові консультації на «WikiLegalAid»;

5) мобільний застосунок «Параюристи», що містить базу знань з алгоритмами дій у складних випадках, які актуальні в період воєнного стану, а також що має можливість перенаправити клієнта до фахівців системи безоплатної правової допомоги безпосередньо у застосунку [21].

Висновки. В умовах воєнного стану одним із основних обов'язків держави є забезпечення реалізації права на отримання правової допомоги військовослужбовцями. Сьогодні військовослужбовцям, а також членам їх сімей гарантовано отримання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги, а система безоплатної правової допомоги забезпечує створення сприятливих умов для надання такої допомоги. Водночас пріоритетним завданням для України надалі є не лише формування дієвої політики у цій сфері, а й її впровадження.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
2. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24.02.2022 № 69/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#n2> (дата звернення: 20.05.2023).
3. Як змінювалася чисельність Збройних сил України. URL: <https://www.slovovidilo.ua/2022/10/14/infografika/bezpeka/yak-zminyuvalasya-chyselnist-zbrojnyx-syl-ukrayiny> (дата звернення: 20.05.2023).
4. Медвідь Л. П. Права, свободи та обов'язки військовослужбовців в Україні: конституційно-правові аспекти: дис. ... к. ю. н.: 12.00.02 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2016. 249 с.

5. Шамрай Б. М. Гарантії прав та свобод військовослужбовців в Україні (конституційно-правовий аспект): дис. ... к. ю. н. (доктора філософії): 12.00.02 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2018. 238 с.
6. Коваль В. П. Адміністративно-правовий статус військовослужбовців в Україні в умовах правового режиму воєнного стану : дис. ... доктор філософії: 081 – право (галузь знань – 08 Право) / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2021. 225 с.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 20.05.2023).
8. Шрамко Ю. Т. Конституційне право на правову допомогу в Україні: актуальні питання законодавчого регулювання : автор. дис. ... к. ю. н.: 12.00.02 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2016. 21 с.
9. Медвідь Л. П. Права, свободи та обов'язки військовослужбовців в Україні: конституційно-правові аспекти : автореф. дис. ... к. ю. н.: 12.00.02 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2016, 22 с.
10. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
11. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 22.05.2023).
12. Безоплатна правова допомога 2021. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/zvitbpd-2021.pdf> (дата звернення: 22.05.2023).
13. Документи видавника (Верховна Рада України). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main?find=2&dat=00000000&user=a&text=&textl=1&bool=and&org=1&typ=0&yer=0000&mon=00&day=00&dat_from=2022-02-24&dat_to=2023-01-01&datl=3&numl=2&num=&minjustl=2&minjust= (дата звернення: 20.05.2023).
14. Документи видавника (Кабінет Міністрів України). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main?find=2&dat=00000000&user=a&text=&textl=1&bool=and&org=2&typ=0&yer=0000&mon=00&day=00&dat_from=2022-02-24&dat_to=2023-01-01&datl=3&numl=2&num=&minjustl=2&minjust= (дата звернення: 20.05.2023).
15. НААУ створила Центр координації волонтерської допомоги адвокатів військовослужбовцям. URL: <https://unba.org.ua/news/7407-naau-stvorila-centr-koordinacii-volonters-koi-dopomogi-advokativ-viyskovosluzhbovcyam.html> (дата звернення: 21.05.2023).
16. Про безоплатну правову допомогу : Закону України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 22.05.2023).
17. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 22.05.2023).
18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з внесенням змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 24.03.2022 № 2153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2153-20#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
19. Безоплатна правова допомога для військовослужбовців. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/bezoplatna-pravova-dopomoga-dlya-viyskovosluzhbovciv> (дата звернення: 20.05.2023).
20. «WikiLegalAid» довідково-інформаційна платформа правових консультацій. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 22.05.2023).
21. Новий застосунок «Параюристи» – гарантована правова допомога та база знань для пошуку допомоги. URL: <https://legalaid.gov.ua/novyny/novuj-zastosunok-parayuristy-garantovana-pravova-dopomoga-ta-baza-znan-dlya-poshuku-dopomogi/> (дата звернення: 22.05.2023).

References

1. *Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» [On approval of the Decree of the President of Ukraine «On the introduction of martial law in Ukraine]:* Zakon Ukrainy (2022 Feb, 24) № 2102-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> [in Ukrainian].
2. *Pro zahalnu mobilizatsiiu [On general mobilization]:* Ukaz Prezydenta Ukrainy (2022 Feb, 24) № 69/2022. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#n2> [in Ukrainian].

3. Yak zminiuvalasia chyselnist Zbroinykh syl Ukrainy [*How has the size of the Armed Forces of Ukraine changed*]. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/14/infografika/bezpeka/yak-zminyuvalasya-chyselnist-zbrojnyx-syl-ukrayiny> [in Ukrainian].
4. Medvid, L. P. (2016). *Prava, svobody ta oboviazky viiskovosluzhbovtiv v Ukraini: konstytutsiino-pravovi aspekty* [*Freedoms and Duties of Servicemen in Ukraine : Constitutional and Legal Aspects*]: dys. ... k.yu.n.: 12.00.02. Kyiv [in Ukrainian].
5. Shamrai, B. M. (2018). *Harantii prav ta svobod viiskovosluzhbovtiv v Ukraini (konstytutsiino-pravovyi aspekt)* [*Guarantees of the rights and freedoms of military men in Ukraine (constitutional and legal aspect)*]: dys. ... k.yu.n. (doktora filosofii): 12.00.02. Kyiv [in Ukrainian].
6. Koval, V. P. (2021). *Administratyvno-pravovyi status viiskovosluzhbovtiv v Ukraini v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu* [*Administrative and legal status of servicemen in Ukraine under the legal regime of martial law*]: dys. ... doktor filosofii: 081 – pravo (haluz znan – 08 Pravo). Kharkiv [in Ukrainian].
7. *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku «Pro Stratehiu voiennoi bezpeky Ukrainy»* [*On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 25, 2021 «On the Military Security Strategy of Ukraine»*]: Ukaz Prezydenta Ukrainy (2021 Martch 25) № 121/2021. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> [in Ukrainian].
8. Shramko, Yu. T. (2016). *Konstytutsiine pravo na pravovu dopomohu v Ukraini: aktualni pytannia zakonodavchoho rehuliuвання* [*Constitutional right to legal assistance in Ukraine: issues of legislative regulation*]: avtor. dys. ... k.yu.n.: 12.00.02. Kyiv [in Ukrainian].
9. Medvid, L. P. (2016). *Prava, svobody ta oboviazky viiskovosluzhbovtiv v Ukraini: konstytutsiino-pravovi aspekty* [*Freedoms and Duties of Servicemen in Ukraine : Constitutional and Legal Aspects*]: avto-ref. dys. ... k.yu.n.: 12.00.02. Kyiv [in Ukrainian].
10. *Pro Statut vnutrishnoi sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy* [*On the Charter of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine*]: Zakon Ukrainy (1999 Martch 24) № 548-XIV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> [in Ukrainian].
11. *Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv ta chleniv yih simei* [*On social and legal protection of servicemen and their families*]: Zakon Ukrainy (1991 Dec 20) № 2011-XII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> [in Ukrainian].
12. *Bezoplatna pravova dopomoha 2021* [*Free legal aid 2021*]. Retrieved from <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/zvitbpd-2021.pdf> [in Ukrainian].
13. *Dokumenty vydavnyka (Verkhovna Rada Ukrainy)* [*Publisher's documents (Verkhovna Rada of Ukraine)*]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/main?find=2&dat=00000000&user=a&text=&textl=1&bool=and&org=1&typ=0&yer=0000&mon=00&day=00&dat_from=2022-02-24&dat_to=2023-01-01&datl=3&numl=2&num=&minjustl=2&minjust= [in Ukrainian].
14. *Dokumenty vydavnyka (Kabinet Ministriv Ukrainy)* [*Publisher's documents (Cabinet of Ministers of Ukraine)*]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/main?find=2&dat=00000000&user=a&text=&textl=1&bool=and&org=2&typ=0&yer=0000&mon=00&day=00&dat_from=2022-02-24&dat_to=2023-01-01&datl=3&numl=2&num=&minjustl=2&minjust= [in Ukrainian].
15. *NAAU stvorila Tsentri koordynatsii volonterskoi dopomohy advokativ viiskovosluzhbovtiv* [*NAAU has created the Center for Coordination of Volunteer Assistance of Lawyers for military personnel*] Retrieved from <https://unba.org.ua/news/7407-naau-stvorila-centr-koordinacii-volonters-koi-dopomogi-advokativ-viiskovosluzhbovcyam.html> [in Ukrainian].
16. *Pro bezoplatnu pravovu dopomohu* [*On Free Legal Aid*]: Zakonu Ukrainy (2011 June 02) № 3460-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> [in Ukrainian].
17. *Pro status veteraniv viiny, harantii yih sotsialnoho zahystu* [*On the status of war veterans, guarantees of their social protection*]: Zakon Ukrainy (1993 Oct.22) № 3551-XII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> [in Ukrainian].
18. *Pro vnesennia zmin do deiakikh zakonodavchikh aktiv Ukrainy u zviazku z vnesenniam zmin do Zakonu Ukrainy «Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zahystu* [*On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine in Connection with Amendments to the Law of Ukraine «On the Status of War Veterans, Guarantees of Their Social Protection*]: Zakon Ukrainy (2022 Martch 24). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2153-20#Text> [in Ukrainian].

19. *Bezoplatna pravova dopomoha dlia viiskovosluzhbovtziv [free legal aid for military personnel]*. Retrieved from <https://minjust.gov.ua/news/ministry/bezoplatna-pravova-dopomoga-dlya-viiskovoslujbovtziv> [in Ukrainian].
20. *«WikiLegalAid» dovidkovo-informatsiina platforma pravovykh konsultatsii [«WikiLegalAid» reference and information platform of legal advice]*. Retrieved from https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0 [in Ukrainian].
21. *Novyi zastosunok «Paraiurysty» - harantovana pravova dopomoha ta baza znan dlia poshuku dopomohy [New application «Paralegals» - guaranteed legal assistance and knowledge base for finding help]*. Retrieved from <https://legalaid.gov.ua/novyny/novyj-zastosunok-parayurysty-garantovana-pravova-dopomoga-ta-baza-znan-dlya-poshuku-dopomogy/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.06.2023.